

Néhány vonás Tóth Béla portréjához

A munka Béla számára nem csak kenyérkereső foglalkozás volt, élete értelme is a munkában összpontosult. Végezte hivatali teendőit, írt, a kulturális közéletben ügyködött, de megmaradt a kétkézi munka vonzásában. Maga is fűrt, faragott. Számára a gyalupad még nyolcvanévesen is a keze ügyében maradt, e munkát is, a róla való beszédet is élvezte. Nem sokan vannak, akik a kétkézi munkáról oly ízesen, plasztikusan, a nagy élménynek járó odaadással tudnak beszélni, mint ő. Aki egyszer is hallotta ilyen szituációban, tudja, igazi mesélő volt, a világ szóvá alakításának kreatív művésze. Főleg élőszóban. (Az írás fegyelmezettség kérdése is, az áradó spontaneitás utólagos kontrollt, korrekciót igényel. Béla hajlamos volt ennek az utómunkának az elhanyagolására. A mesélőt ugyanis a mesélés pillanatában fogadjuk be, utólagos cizellálásra sem lehetőség, sem szükség nincs. S Béla elsősorban mesélő volt.)

Írói életműve, az írott szövegtömeg egyenetlen. (Kései írásainak szövegtöredéke olykor persze csak technikai okokra vezethető vissza.) Java művei azonban fölémelkednek korlátainak és jelentősek. Amikor tárgya és földolgozási módja lehetővé tette számára, hogy a szövegfolyam szerkezete magából a tárgyból következzen, mint például a *Tiszajárás*ban, akkor még hibáiból is erény kovácsolódott. A *Tiszajárás*: alapmű. Más módon, de jelentős a *Mi, janicsárok*, amely mögött saját értelmiségévé válásának sűrített történetét mondja el, alig kódoltan. Legjobb írói korszaka a hatvanas évektől a nyolcvanas évek közepéig, végéig tartott. Ekkori terméséből kitűnő válogatásokat lehetne készíteni.

Pályája megtörése a *Tiszatáj* 1986-os betiltásával következett be. Embersége, s kötelességtudata azonban ekkor is töretlen helytállásra készítette, és döntő szerepe volt abban, hogy a *Tiszatáj* újraindulhatott és ma is él. Nélküle, személyes tapasztalatból mondom, a lap elsüllyedt volna a válságban.

Béla sok mindent feláldozott a megmaradásért, barátságokat, irodalomközéleti elismertségét, írói mozgástere jelentős részét. Fogyott körülötte a levegő. De realizmusa igazolódott. Mindig is a feladatot nézte, nem saját közvetlen érdekeit.

Sajnos erősen fogyatkozik azok száma, akik közről és jól ismerhették. Így portréja egy-egy vonásának megrögzítése már-már leletmentés számba megy.

Elment „a minden élők útján” jóbarátja s nagy tisztelője Horváth Dezső is. (Dezső számára Béla az volt, ami ő is szeretett volna lenni: gyakorlatias, két lábbal a földön járó bölcs, aki egyben a szó – nyelvteremtő – művésze.) És Péter László is elment, aki hosszú időn át volt Béla munkatársa, ellenlábasa. Mindketten, bár más-más nézőpontból, sok mindent elmondhattak volna. Adataik, szempontjaik pro és kontra formálhatták volna a portrét. Magam mindkettőjük véleményét ismerem, ám nem ez a mostani alkalom ezek rekapitulálására. Most inkább azt idézném föl, ahogy Béla reagált ellenlábaskollégájára – gesztusa nincs minden tanulság nélkül.

Béla ismerte és méltányolta Péter László kutatói érdemeit, ahol szükséges volt, védte is személyét, ám a két ember alkata, szereptudata oly mértékben különbözött, hogy személyes vonzalom nem jöhetett létre közöttük. „Pétör – mondta Béla – nem hagyja magát szeretni”. A megállapítás tartalma is, formája is jellemző, Péter Lászlóra, Bélára is. Amikor igazgató-beosztott viszonyban birkóztak egymással, Béla egyszer, kifakadva azt mondta tudós kollégájáról: „Enni-inni adok neki, de nem beszélek vele.” Ez a magatartás megint nagyon jellemző rá. Az igazgató úr hagyta dolgozni a kollégáját, nem blokkolta a dolgait, sőt biztosította mozgásterét, pedig elég sokszor kellett megvédenie külső nyomással szemben. De az alkati szereptudatban is megjelenő diszkrepanciákat nem tekinthette nem létezőknek. Béla e viszonyban is megmaradt Tóth Bélának, s aki akarta, értette szavát. Ám Péter Lászlónak egy percig sem kellett félnie attól, hogy igazgatója utánanyúl, s megtorol rajta valami sérelmet.

Tóth Béla remek ember volt, emberi ember.

Szeged, 2023. március 27.

Lengyel András